

**ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА СИСТЕМАТИЗИРАНЕ
И ИЗПОЛЗВАНЕ НА АРХИВНИТЕ РЕСУРСИ
ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗСЛЕДВАНИЯТА ПО ИСТОРИЯ
(Информационни ресурси за стопанската политика на
правителството на Андрей Ляпчев 1926–1931 г.)**

Драгомир Томов, НА – БАН

Стремежът на архивите в условията на съвременната технологична парадигма е да осигурят ефективни е-услуги, съобразени с очакванията и потребностите на различните категории потребители. В тази насока се обръща специално внимание на възможностите за подготовката на различни електронни архивни справочници, които да улесняват и подпомагат изследванията по история.

На 16–17 април 2015 г. се проведе IX конференция на специалност *Архивистика и документалистика*, в СУ. На нея презентирах електронен тематичен каталог по темата, която проучвам през последните години: Информационни ресурси за стопанската политика на правителството на Андрей Ляпчев (1926–1931). Считаю, че този вид архивни справочници осигуряват възможност за систематизиране на резултатите от издирването и подбора на съответните документални ресурси във връзка с конкретни изследвания по история, като предпоставка за пълноценното използване на информационния им потенциал.

* * *

Началната страница на разработения електронен каталог представя темата на посоченото проучване, класификационната схема на справоч-

ника и източниците на документалните ресурси, описани в каталога. Има и препратка към кратка историческа справка по формулираната тема.

Съвременните исторически изследвания се базират на широка база от архивни източници – документи, създадени в резултат от дейността на държавните институции, летописи, периодични издания, спомени и др. За представянето им успешно може да се използва релационната база от данни, което на практика означава създаването на нов тип електронни справочници. Предимството им е, че по своя състав и структура те са динамични с оглед техния постоянно увеличаващ се информационен потенциал в процеса на конкретното историческо проучване.

Втората половина да 20-те години на миналия век за държавата ни са период на относителна икономическа и политическа стабилизация, характеризираща се с укрепването на лева, увеличаване на чуждестранните инвестиции и развитие на банковата сфера, както на промишлеността и търговията.

Тук е моментът да уточня, че под понятието *стопанска история* се разглежда цялото многообразие на икономическия живот – *стопанските механизми, отделните отрасли на стопанството (промишленост, селско стопанство, транспорт и др.), историческото развитие на икономическата база на обществото, икономическите институции (данъчни, ценови, кредитни, помощни, ръководни, производствени и др.), стопанското законодателство и стопанската политика на страната, търговията и външоикономическите връзки.*

През разглеждания период България, както е известно, се управлява от Демократическия сговор, като министър председател е Андрей Ляпчев. Той ръководи три правителства:

- 4 януари 1926–12 септември 1928 г.;
- 12 септември 1928–15 май 1930 г.;
- 15 май 1930–29 юни 1931 г.

И в трите правителства знаковите фигури са министър-председателят, Атанас Буров, министърът на външните работи и изповеданията, и Владимир Моллов, министър на финансите.

Определящ фактор за развитието на българската икономика през разглеждания период е външното финансиране, осигурено чрез съдействието на тогавашното Общество на Народите (ОН), чрез два крупни заема – *Бежанския* от 1926 г. и *Стабилизационния* от 1928 г. , в размер малко над 8 мил. английски лири.

Първият от тях е предназначен за настаняване на бежанците, които идват в България след края на Първата световна война (ПСВ). Техният брой според различни източници достига до 300 000 души или 52 000 семейства. Със средствата от *Бежанския заем* правителството на Андрей Ляпчев устройва над 28 000 семейства¹.

Целта на Стабилизационния заем е средствата от него да се използват за финансовата и стопанската стабилизация на страната. Според условията за неговото отпускане, в България се извършва промяна в бюджетната политика. По-конкретно, въвежда се система на месечни бюджети, чрез които се контролират държавните разходи и натрупването на бюджетен дефицит. Новата система не допуска да се предприемат извънредни разходи, ако преди това не са подsigурени от съответни приходи. В резултат през 1927 г. и през 1928 г. е преодолян дефицитният характер на бюджета.

Извършва се преустройство и на Българска народна банка (БНБ). Същата е преобразувана в чисто емисионна банка и е учредена Българската ипотечна банка².

На 3 декември 1928 г. влиза в сила *Законът за стабилизирането на лева и за монетната циркулация в Царство България*. Чрез него се извършва т. нар. *легална стабилизация на лева*, като се потвърждава съществуването на златно-девизния еталон. Съгласно посочения закон, 92 лв. са равни на 1 гр. злато³.

Същевременно, към края на десетилетието бързо се разширява кредитната система. За целта се учредяват банки с чуждестранен капитал: *Унгаро-българска банка, Италианска търговска банка, Франко-белгийска банка, Дойчебанк и Пражка кредитна банка*. До 1929 г. всички акционерни банки в страната увеличават пласментите си повече от два пъти в сравнение с 1924 г., като на банките с чуждестранен капитал се падат 45% от пласментите на всички частни банки⁴.

Съществени промени се наблюдават и в областта на селското стопанство. Териториалното прекрояване след ПСВ създава предпоставка за промяна в земеделската карта на страната. Зърненото земеделие, свързано с изгубената Добруджа, е компенсирано с интензивни технически култури (тютюн, захарно цвекло, слънчоглед, зеленчуци). Тютюнът е основният двигател на експортния сектор. А голяма част от чуждестранните капитали, влезли в страната ни, осигуряват необходимата финансова основа на бурно развиващата се търговия с този продукт⁵.

През разглеждания период развитие бележи и промишлеността. Наблюдава се оживление главно в три направления: *значителни за бъл-*

гарските мащаби капиталовложения, увеличено производство и реализиране на висока норма на печалба, като основна роля играе чуждестранния капитал.

Прави впечатление, че се развиват отрасли с ниска капиталоемкост и бърз оборот на капитала. През 1929 г. подчертан превес продължава да има леката индустрия на чело с хранителната, тютюневата и текстилната⁶.

Промени настъпват и в областта на търговията. Като изключим външните заеми и навлизането на чуждестранни инвестиции в България, тя продължава да е основният източник на държавата за необходимата чуждестранна валута. В основата на търговията и особено на експорта е селското стопанство. То определя обема и структурата на износа. Зърнените храни отстъпват водещата позиция на споменатите технически култури, и най-вече на тютюна. Увеличава се и относителният дял на животинските продукти – *яйца, живи и заклани животни и птици, кожи и произведения от тях*. Промени настъпват и в относителния дял на участие на други държави в българския износ. Основният дял се насочва към държавите от Централна Европа (Германия, Австрия и Швейцария)⁷.

Развива се кооперативното движение и кооперативният кредит. Андрей Ляпчев е известен и с пристрастието си към кооперативното движение. От 1924 г. той е *Председател на Съюза на популярните банки* и член на *Управителния съвет на Общия съюз на земеделските кооперации*. През 1927 г. е избран за председател на *Върховния кооперативен съвет*⁸.

През 1929 г. настъпва Световната икономическа криза. Тя се оказва пагубна за развитието на икономическите и стопанските процеси в света. Кризата засяга и България. Предизвиквайки катастрофален спад на цените на селскостопанските стоки на световния пазар, тя обезценява изкупните цени и на българската продукция – 3 пъти спадат цените за пшеницата, повече от 3 пъти за царевичата, около 3,5 пъти за тютюна, над 5 пъти за фасула, и т. н. Последвалите ненавременни и непопулярни мерки, предприети от правителството на Андрей Ляпчев, в крайна сметка са една от основните причини за падането на сговористите от власт⁹.

* * *

Връщайки се отново към електронния каталог, ще отбележа, че от началната му страница могат да се разгледат и фондообразувателите, чиито документи са включени в справочника.

Основните използвани източници са архивните фондове и докумен-

ти, които се съхраняват в българските архивни институции. Това са Централен държавен архив (ЦДА), Български исторически архив (БИА) и Научен архив на Българска академия на науките (НА – БАН).

Документалните свидетелства, издирени в ЦДА, са възникнали в резултат от дейността на официалните държавни институции. Те се съхраняват във архивните фондове на: *Министерство на финансите* (Ф. 159К), на *БНБ* (Ф. 285К), *Министерство на земеделието и държавните имоти* (Ф. 194К), *Главна дирекция на държавните и гарантираните от държавата дългове* (Ф. 258К), *Комисарство на обществото на народите* (Ф. 467К) и др.

Интересна информация във връзка с проучваната тема се съдържа и в някои лични фондове, формирани се в резултат от живота и дейността на преки участници в събитията, като този на Андрей Ляпчев (Ф. 252К), Владимир Моллов (Ф. 769 К)¹⁰, Никола Стоянов, *директор на Дирекцията на държавните и гарантираните от държавата дългове* (Ф. 1067К).

Документите, съхранявани в БИА и НА – БАН са изцяло от личен произход, а фондообразувателите са политици, интелектуалци и изследователи, свързани пряко или косвено с разглежданите събития, или са изследователи на икономическите и стопанските процеси през разглеждания период.

Сред фондообразувателите от БИА се открояват имената на Христо Шишманов, който работи в *Министерството на Външните работи, Министерството на търговията и земеделието*, а през периода 1930–1932 г. е началник на *Бюрото за търговски договори към Министерството на търговията* (Ф. 207), Славчо Загорев, икономист, секретар на *Главната дирекция на статистиката* (Ф. 218), Стамо Колчев Пенчев, дългогодишен служител в БНБ (Ф. 220), Константин Бобчев, икономист, секретар на *Българското икономическо дружество*, преподавател и професор в СУ (Ф. 220).

В НА – БАН се съхранява документалното наследство на Георги Данаилов, икономист, народен представител, а през 1930–1931 г. е министър в *Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството* в третото правителство на Ан. Ляпчев (Ф. 48К), Тодор Владигеров, икономист, доцент по стопански науки в Хуболтовия университет в Берлин (Ф. 59С), Янаки Моллов, професор по икономика в Софийския университет, (Ф. 178К), Тодор Влайков, журналист, народен представител (Ф. 216К). Интерес за разглежданата тема представляват и мемоарите на Стойчо Мошанов, съхранявани в *Сбирка IV – Ръкописи на трудове*.

От началната страница на каталога може да се премине към същинската описателна част. Данните са систематизирани в следната класификационна схема, включваща осем раздела. Те обхващат основните въпроси и задачи, пред които се изправя правителството на Ан. Ляпчев в областта на стопанската си политика:

- I. Бежанският въпрос и заема за настаняване на бежанците
- II. Стабилизационният заем
- III. Бюджетна и финансова политика
- IV. Развитие на банковата система
- V. Развитие на селското стопанство и промишлеността
- VI. Търговия
- VII. Кооперативно дело
- VIII. Стопанската криза и България

Електронният каталог включва общо описанията на 459 документа по темата, които са подредени в отделните раздели по хронологичен ред.

Отделните описания съдържат заглавието на съответния документ. Всяко описание съдържа следните елементи: *вид на документа, автор (ако е известен), адресат (ако е известен), кратка анотация на съдържанието, но без сведенията, несвързани с тематиката на каталога, датата и мястото на създаване на документа, исковите данни (архив, фонд, опис, а. е., л.), оригиналност, начин на съставяне на документа, език (ако е различен от български) и особености на документа (ако е нарушена целостта на документа, има нечетливи полета и др.)*. При наличието на публикация на съответния документ, са посочени изданието и страницата/ите.

Към по важните и интересни документи има препратка, която разкрива целия или част от текста им. Съответната археографска обработка е направена въз основа на установените правила за публикуване на архивни документи. Съдържанието на оригинала, поместено непосредствено след заглавието, е предадено с използваните днес буквени и препинателни знаци, като са запазени всички характерни особености на езика и стила на епохата, както и някои правописни особености. В квадратни скоби са поставени:

- а) всички добавки към съдържанието, направени от съставителите на сборника за по-голяма точност и яснота;
- б) допълнително написаните върху оригинала на документа текстове (резолюции, надписи, бележки), включително след основното му съдържание в хронологична и смислова последователност;
- в) обозначените с пунктир не разчетени думи или части от тях;

г) обозначените с многоточие пропуснати части от документа, които нямат връзка с темата на електронния каталог.

Електронния каталог е снабден с именен и географски показалец.

* * *

Целта на подобни справочни издания в електронен формат е да се систематизира издирената и подбрана изворова база по дадена тема, спазвайки всички методически изисквания относно типологията на описание и публикуването на архивни документи. В състава им може да влязат и описания на документи, които по стечение на обстоятелствата не се съхраняват в българските архиви. Такъв е случаят с *Женевския протокол* от 10 март 1928 г., подписан във връзка със *Стабилизационния заем*. Освен за начина на разпределяне на сумите от заема, в него се визира официалната българска политика във връзка със стопанското и икономическо развитие на страната, в това число и предстоящата модернизация на банковата, бюджетната и данъчната ни система.

Протоколът е обнародван в Държавен вестник (ДВ) с Указ на Цар Борис III от 12 май 1928 г.¹¹ При проучването на документалните оригинали на Протокола и на Указа не бяха намерени. Ето защо за описанията им в е-каталог е използван съответно текстът, публикуван в ДВ.

Аналогична е ситуацията и със Статистическите годишници на Царство България. Те са официални печатни издания на *Министерството на финансите*, съдържащи цялата статистическа информация за стопанското развитие на България. В архивите обаче са запазени много малка част от съответните документи (статистически анкети, таблици, проучвания и др.), въз основа на които те са били изготвени.

Следователно, електронните архивни каталози под формата на релационна база от данни са със сравнително най-висок информационен потенциал от останалите видове справочници, доколкото в тях може да се опише, систематизира и публикува цялата издирена и подбрана документална изворова база по темата на дадено историческо проучване.

Бележки

¹¹ *Димитров, Г. В.* Бежанският заем от 1926 г. ИПр., 1984, кн. 1, с. 42–57.

² *Вачков, Д.* Българският стабилизационен заем от 1928 г. ИПр., 1994, кн. 4, с. 25–52.

³ *Недков, Б.* Развитие на Българската финансова система през последното десетилетие (1927–1936). С., 1937; *Лазаров, Н.* История на Българска народна банка и банковото дело в България. С., 1997, с. 167.

⁴ *Чакалов, Ас.* Форми размер и дейност на чуждия капитал в България. С., 1946, с. 64; ЦДА, Ф. 293К, оп. 1. а. е. 4. л. 17.

⁵ *Димитров, Д.* Икономика в буферната зона. С., 1994, с. 53.

⁶ *Беров, Л.* Икономика на България. С., 1989 г.

⁷ *Неделчев, К.* Външната търговия на България 1920–1936. С., 1937; *Натан, Ж.* Икономика на България до социалистическата революция. С., 1989, с. 448.

⁸ *Ляпчев, Ан.* Държавата и кооперацията. С., 1924; Партизанството и кооперацията. – БИД, 1925, № 2–3; В защита на българската кооперация. С., 1926; Развой на българското кооперативно движение. Неговите успехи и грешки. С., 1927.

⁹ *Ангелов, В.* Стопанската криза в България. С., 1929; *Иванов, М.* Политическите игри с външния дълг. С., 2001; НА – БАН. Сбирка IV, а. е. 130.

¹⁰ Както на Ан. Ляпчев, така и на Вл. Моллов, архивното им наследство е разпокъсано и се съхранява в два архива. Освен посочените фондове в ЦДА, документи, свързани с живота и делото на двамата политици, се съхраняват и в БИА, Ф. 315 на Ан. Ляпчев и Ф. № 361 на Вл. Моллов.

¹¹ ДВ., бр. 32, 12 май 1928 г., с. 1–12.